

ОЛОВЕН АМУЛЕТ С АПОКРИФЕН ТЕКСТ ОТ ВАРНЕНСКИЯ МУЗЕЙ

Казимир ПОПКОНСТАНИНОВ (Велико Търново)

Проблемът за т. н. апокрифни молитвени текстове върху амулети от средновековието е един от важните, но за съжаление все още слабо разработени въпроси от историята на старата българска култура и литература. Настоящата статия е главно резултат от проучването ми на текстове върху оловни амулети от X—XIV в., чиито брой през последните години нарасна неимоверно (Попконстантинов 1983:171; Попконстантинов, Константинова 1987:45; Попконстантинов 1988:93; Попконстантинов, Атанасов 1993:149; Христова 2001). Една част от този вид паметници е плод на случайни открития, а друга — намерени по време на археологически проучвания.

Във фонда на музей Варна неотдавна бе откупена оловна пластина-амулет с надпис от двете страни. Пластината е намерена случайно между селата Климентово и Орешак, Варненско. Тя е правоъгълна, с окръглени краища, била навита на руло с дебелина 8 мм. След разгъването ѝ се установиха същинските размери: дължина 10 см, ширина 2,6 см. Височината на буквите варира от 2 до 7 мм.

Текстът е врязан от двете страни на пластината, по три реда от всяка страна:

А. ГЛАГОЛЯЖЕЪЩИЦА ДРЪБЪ ПЛОДО
ВИТЪ И РЕЧЕ МИХАИЛА АРХИСТРАТИ
ГЪЩЕ МИНЪ ПОЕЪ ЛИМЕНЪ СИНЪ И
Б. МАМОНТЪ И ПОСТИТИКЪЛЪХЪ СЪЖЕМЪ
И РЕЧЕ МИТЯКОМИ МИЛИНТИЖ
КЪСОКЪ ЯКЪЩИЦА БОЕЪ БЪАМИНЪ

По съдържание тази молитва е против зли сили — свръхестествени и природни — в случая срещу вещица, а по форма е от повествователните молитви. Текстът върху този амулет има много близки паралели с

текстове, в които се упоменава вещица и изкореняването на плодовитото дърво. Авторът е съумял да предаде върху малка площ един твърде нахсан текст, като компилира отделни части от текста от молитва против дявол и вещици (Цонев 1923:151); от „молитва на свети архангел Михаил против мора и вещици, вампири и вятър, които са през деня и нощта“ (Петканова 1982:312); от „молитва на св. Сисин, Исидор, Симеон и Теодор“ (Цонев 1923:149) и др. Текстът върху новооткрития амулет стои най-близо до текста на молитва в сб. № 273, XVII в., НБКМ, л. 50 а—50 б.

- 50а ГЛѦГОЛѦШЕЄЄЩИЦЯАЗЪ
 ЯЗЪДРЕЄОПЛОДОВИТО
- 50в ИСКОРЄНЄКАЮЮНОСТЪЖЄ
 НЪСКЮЄЄФЪДИНЄНАКІ
 СТЪЖЄНЪСКЮНАДЕВИГЪ
 НЪПРИБЛИЖЄЄИЄАХ
 ОЖДЪЧЛОВЄЄЪИКОИКО
 КОШЪЯКОГОЛЪБИЦА
 ЯКОЗМІИЯЗЪДО...
-
- 516 ИРЄЧЄМИХАИЛЪАРХАГЪЛЪ
 КАЖИМИ.РОДЪТВОИХЪА
 ИМЄ.МОРА БЪЄЩИЦА Г
 ВИЗЪСА ДППМЪКАРИЛА Є
 СИЯНА Ъ ЄГЕЛЪСА Ъ
 НАБРАДЪЛНИ И ЖИЕН
 ЄГНЪ ❖ ПЛАДНИЦА І
 ДЄТОДАВИЦА.....

Според народните вярвания на западноевропейското средновековие вещиците са жени, обладани от нечиста сила; яздейки някакви зверове, те преодоляват огромни пространства нощем, за да стигнат до мястото, където става сборището им. Вещицата е считана като слугиня на дявола и е била включена в сферата на християнската демонология, вследствие на което в Западна Европа съществува догматическото убеждение в „способността на някои жени да сключват съюз с дявола и да погубват християни, също както и вярата в реалността на сборищата и в плътската връзка на жените с дявола“ (Гуревич 1985:151). Вещицата е нечиста сила и често пъти е била смятана за причинителка на различни болести. Вещиците са популярни образи в народните вярвания. Представите за тях са най-разнообразни — вещицата е жена, която може да се преобразява на гъска, куче, вълк. Всички тези образи ги обединява злото, което те носят на хората и природата.

Апокрифните молитвени текстове, притежаващи определени художествени качества в съзвучие с обективната им стойност, са част от старобългарската книжнина. Според някои изследователи както за дванадесетте женски персонажа (тресавиците), така за вещицата, се прокрадва влиянието на манихейството, като отиват в другата крайност — за вторично влияние на манихейската схема както върху византийските, така на образците от славянския кръг (Adam 1954:20). В редица текстове се установява най-вече влиянието на византийските текстове и византийската традиция. Но това не означава, „че те са някакъв рядко обособен идеен и художествен кръг, някакъв абсолютен антипод на официалната книжовност, нито пък че стоят по-високо в своята художественост, от нея. В сравнение с официалните литературни произведения апокрифите не са по-художествени, а по-различни в своята художественост, допълващи схващанията за нейната жанрова характеристика“ (Грашева 1968:226).

Новооткритите текстове върху оловни амулети привличат вниманието на епиграфи, лингвисти и текстолози, тъй като част от тяхното съдържание има своите паралели с текстовете на редица апокрифни молитви известни от книжовните паметници и правят впечатление с няколко неща — първите показват много добро познаване на официалната книжнина; използват едни и същи мотиви и образи като тези от книжовните паметници, което показва въздействието на народното творчество и библейските книги; сходство в начина на структуриране. В апокрифните молитви от двата вида паметници обеът е различен — обикновено молитвите в ръкописните паметници са по-обширни и с по-дълъг текст, в сравнение с тези в епиграфските паметници. По отношение на композицията също се улавят различия. В старобългарската литература доминират тези композиционни елементи, в които звучи речта на повествователя, формите на авторовото присъствие могат да бъдат — назован повествовател (неназован повествовател). Неличното повествование е характерно за апокрифните молитви. В повечето случаи те са анонимни и „отсъствието на Аз-повествование усилва чувството за истинност на разказваното“ (Станчев 1982:97). В някои молитви се среща и Аз-повествование, но то не е свързано с личностна, индивидуална гледна точка, а обикновено е лично обръщение към Бога, към светеца, негова възхваля и молба за помощ.

В начина на изграждане на текстовете в епиграфските паметници и ръкописите се наблюдават сходства, чрез което може да се състави един универсален модел на постройка на апокрифните молитви. В някои молитви молбата се изказва направо, в други се провежда диалог, а в трети се започва с обръщение към болестта или направо към Исуса Христа. В по-голямата си част молитвите завършват с финални устойчиви формули — заклинания, които имат магически характер. Всички магически дейс-

твия са свързани с представата за съдбата, което е основата на цялата система от вярвания и ритуали. Магическата практика е задоволявала едновременно и религиозно-обредните и мирогледните, естетическите потребности на хората. Магията на словото е широко разпространена сред всички слоеве (Kieckhefer 1992:75). У нас апокрифните молитви се създават и под влияние на народните вярвания и най-близките им по смисъл фолклорни творби — баянията, в които също се разчита на магическата сила на словото, а чрез нея — на въздействие върху природата и света, видно и от текста върху оловния амулет от с. Орешак, Варненско.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Ангелов, Б., М. Генов. Стара българска литература (IX—XVIII в.) в примери, преводи и библиография. С., 1922.
- Грашева, Л. В света на средновековната фантастика. — Септември, 10. 1968.
- Гуревич, А. Проблеми на средновековната народна култура. С., 1985.
- Петканова, Д. Апокрифи. В: Стара българска литература, 3. С., 1982.
- Попконстантинов, К. Епиграфски паметници. В: Перник. 2. С., 1983.
- Попконстантинов, К., В. Константинова. Апокрифна молитва от X век върху оловна пластина. — Die Slavwischen Sprachen (Salzburg), 13, 1987.
- Попконстантинов, К., Л. Дончева. За грамотността в средновековното селище при Одръци, Толбухинско. — Добруджа 5. 1988.
- Попконстантинов, К., Г. Атанасов. Оловна пластина с надпис от X век. — В: Плиска-Преслав 6. С., 1993.
- Станчев, Кр. Поетика на старобългарската литература. С., 1982.
- Христова, Б. Амулетите и талисманите в българската писмена традиция. С., 2001.
- Цонев, Б. Опис на ръкописите в Софийската народна библиотека. С., II. 1923.
- Adam, A. Texte zum Manichaismus. Berlin. 1954.
- Kieckhefer, R. Magic in the Middle Ages. Cambridge, 1992.